

LÖFVENSKIÖLD, CHARLES EMIL

**Några ofullständiga uppgifter om
landtbyggnadskonstens utveckling i
Sverige, under de sista trettio åren, på
begäran meddelade / Ch. Em. Löfvenskiöld**

Mariestad
1871

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

LÖFVENSKIÖLD, C. E

Teknisk
Byggnads
1888
1303

Kungl. bibl.foteket

0 0000 000040222

Teknol.
Byggn. l.
(N:o)

**Några ofullständiga uppgifter om
Lantbyggnadskonstens utveck-
ling i Sverige,
under de sista trettio åren,**

på begäran meddelade,

af

Ch. Em. Löfvenskiöld.

(Tryckt hos Abr. A. Berg & Co. Mariestad 1871.)

Förord.

Uppmanade att lemna en liten uppsats om **Landtbyggnads-**
konstens utveckling i vårt fädernesland, och deutom några upp-
gifter om vår egen verksamhet som landtbyggmästare, så wi, redan
på förhand, förklara, att hwad wi härom förmå att säga icke kan blif-
wa af något synnerligt intresse. Icke heller hafwa wi så fullt reda
på landtmannabyggnadernas beskaffenhet i riket, som mången kanste
föreställer sig; emedan wi, till följe af sjuklighet rest allt för litet om-
kring. Wi hafwa likwäl ej helt och hållet kunnat förbise så många
förnyade uppmaningar, isynnerhet som wi, genom nedskrifwandet af vår
lilla kultur-historia, ansett os kommit i tillfälle att göra jemförelser
och framhålla några förslager; hwilka om de utfördes, otwifwelaktigt
stulle höja landtbyggnadskonsten och framkalla nya arbetare på det tack-
samma fältet, hwilket dock af så få blifwit odladt.

Bergatorp i Oktober 1871.

Författaren.

Några ofullständiga uppgifter om Landtbyggnads- konstens utveckling i Sverige under de se- naste 30 åren.

Vi hafwa gjort den anmärkningen att wid civilisationens framsteg, det ofta nog är de mera allmänt erkända sanningarne som till en tid haft swårast att finna gehör, under det att andra, af jemförelsewis ringa betydelse, lätt nog erhållit lyckligare målsmän. Att en så allmännyttig sak, som den i århundraden förfummade landtbyggnadskonstens upphjelpande, blifwit få litet understödd af allmänt och enskildt nit, torde likwißt förefalla underligt nog, då man wet att af Sveriges befolkning, blott en sjettedel bor i städerna. och det ojemförligt största antalet framleswer sin dag som jordbrukare i bondgårdar och torpstugor, hvilka sakna så mycket af ändamålsenlighet och trefnad. Under landtmannabyggnadernas låga tal skyddas äfwen våra husdjur och våra stördar, och ingen lär kunna neka att det är en fosterlands sak af ej ringa betydelse hur, med afseende å byggnaderna, de wårdas både dessa stördar och de millioner menniskor och boskapskreatur på hvars wälbefinnande Sveriges hela wälfärd beror. Kastta wi en blick tillbaka i tiden finna wi likwäl hur, under det jordbruket nästan allestädes inom fäderneslandet gjort ofantliga framsteg, landtmannabyggnadernas förbättring jemförelsewis stått tillbaka.

Redan för 40 år sedan sågo wi hur den i jordbrukets utveckling djupt ingripande wälsignelsebringande Laga enskiftsförordningen (af år 1827) började tillämpas, utan att någon, oß wetterligt, uppträdde med ett enda offentligt råd, till ledning wid uppförandet af de tusentals nya gårdar, hvilka isynnerhet på 1830 och 1840-talet uppregte öfwer hela riket och wi kunna ej nog beklaga att enskiftesförordningen ej åtföljdes af ett praktiskt arbete i landtbyggnadskonst. Måhända woro de mindre jordbrukarne likwißt ej mogne för att taga intryck af ett sådant arbete, och kanske skulle den tiden de aldra bästa råd i den wägen hafwa strandat emot fördomar och gamla wanor eller bristande tillgång, helst enskiftes-utflyttningen war betungande nog ändå för de mindre bemedlade. Wi tilltro oß icke att afgöra detta, men wi måste tillstå att det alltid tränger sig på oß en känsla af wemod, wid tanken pa de ofantliga förluster som tillflyktens lösa föreställningen af de ändamålslösa byggnaderna och wid föreställningen derom, hur, genom införandet af smakfulla byggnadsformer, redan då, Sveriges hela landtbygd nu skulle warit förskönad.

Med enskiftenas utförande sprängdes emedlertid de gamle hyarne och om också mängden af de illa anordnade och fula husen wid utflyttningen blefwo oförändrade; så får man dock erkänna, att mängden byggnad derefter wisade sig i ett förbättrade stid och att, med laga

Stiftes-förordningens tillämpning, inträdde så vidt vi känna, den första allmänna lyftningen i landtbyggnadskonsten som tillhör vår tid; ty redan då började allmogen bygga manhusen något högre och ljusare och fönstren blefwo, ifrån att vara liggande, åtminstone quadratiska. Äfwen ladugårdshusen gaf man ett par timmerhwarf på höjden. Bondens stuga blef, dock sedan de urgamla ryggåfestugorna*) försvunnit i allmänhet ej högre till innertaket än högst $7\frac{1}{2}$ a 8 fot; torpstugorna fingo knappt 7 fot och fähusen i hvilka man förut måste gå böjd, gaf man fällan mer än nått och jemt manshöjd. De till stor del af grästen uppförde ofantliga spismurarne, som intogo en fjerdedel af rummet, så att spisen satt nästan midt i stugan, der den war ämnad lika mycket att lysa som värma, började man till en större del murat med tegel, mindre och nättare, men de bränslbesparande rörspisarne woro då ytterst sällsynta. Nästan allestädes qwarthöll man likwißt det bedröfliga bruket att utan all grundgräfning uppföra landtmannabyggnader på lösa knutstenar äfwen utan lufthål emot swamp i den efteråt uppgillrade låga stenfoten, inom hvilken man i stället för trossbottnar begagnade sandfyllning. Under fähusen lade man fortfarande fotfyllar, wisserligen af grofwa kärnstammar; men blott några få tum öfwer jordytan och under golfwet gömde man, som en stinkande pöl, den stytande spillningen, hvilken knappt någon bonde, den tiden, på annat sätt tog tillwara. De många på stugorne, så allmänt begagnade torf- eller spillrade spåntaken, som lågo på halm och stid ("räste") och uppburos af åsar i hvilka man inborrade s. t. "wågbord" med "mullrestar" som styddades af näfwer, började dock utträngas af tegel, tak; men på uthusen fortfor man allmänt, åtminstone i stogstrakter, att lägga de höga halmtaken utan alla bindslen på s. t. "bjuråsar", eller fina runda graastammar, som uppbars af s. t. "sagar", i hvilka man inborrade stödpinnar för bjuråsarne. Galmen qwarthöll sedan med s. t. "ryttare" eller "pollränger" som på hwar tredje fot räckte ända ned till takfoten. Taksprånget war fortfarande så obetydligt att det nätt och jemt gick utom de stogsödade och rötande utknutarne hvilka man likwißt började temligen allmänt ersätta med lagknutar. Man började äfwen inhugga s. t. "swärd" i fönster och dörröppningar, äfwen som några andra sammanbyggningar förbättrades.

För 30 år sedan kunna vi dock ej påminna oss hafwa sett någon enda bondladugård som hade fönster och ännu mindre något swinhus. När dörrarne woro stängde hade man mörker i alla uthus med undantag af hästskallet, som man ibland försåg med ett par små ögon. Att luftweglingshål då saknades i alla kreatursstallar war naturligt. Sådane funnos ej en gång på ladorna och aflafsningen af hö och säd under tak war sällhyt nog. Bonden infästade utifån sin skörd igtuom små gluggar och urtröskade den allmänt med "flagor" och i enlighet med dessa bruk, uppfördes också logarne och ladorne som byggdes lika så trånga och mörka som fähusen.

*) Singor som sakna mellanta t.

För boskapens behof och sädens inbergning uppförde man wanligen, äfwen på mindre hemmansdelar, en mängd små fristående byggnader och till och med på Herregårdarne såg man ofta nog en byggnad för korna, en för ogarne, en för hästarna, en för ungboskap och får, en för hwete- och rågsförden, en för hafran, allt med sina särskildta logar, samt en för den tröskade spannemålen. En fristående lada för hö och halm saknades icke heller och husen woro i allmänhet mycket smala. Jag påminner mig hafwa ombbyggt uthusen på en landtgård, med omkring 150 tunnland åker, der boskap och störd förvarades i 15 särskildte hus. Ligger man härtill att, åtminstone i flogstrakter, äfwen ladorna uppfördes med timrade gaswelrykten ända till toppen; att man stundom timrade balkarne på logarne och till och med emellan kreaturen samt att man å spannemålsläften alltid hade s. k. bingar, så kan man lätt fatta huru mycket timmer och arbete bortslodades wid sjelfwa byggandet, samt hur ofantligt med arbete och tid som årligen gick förlorad wid inbergning, utfordring och tröskning genom de bråksamme anordningarne hwilka, äfwen i andra delar, wanligen saknade all plan.

Man behöfwer ej anföra mer än dessa korta skildringar, hwilka likwisst äro grundade på wår egen instränkt erfarenhet, för att finna, det landtbyggnadskonsten på bondgårdarne, äfwen sedan enskiftena sleris är fortgått, i allmänhet war mycket försummad, ehuru man måste medgifwa att tillståndet å flera orter och isynnerhet på en del Herregårdar war wida bättre än beskrifningen. Några synnerliga förbättringar hade också swårt att winna insteg, emedan hwarje bonde sjelf uppförde sina byggnader, efter samma modell som far och farfar hade gjort före honom, och äfwen på Herregårdarne utöfwades landtbyggnadskonsten wanligen endast af dagswertslaget under ledning af förwaltaren och den snusförnuftigaste bland timmerkarlarne, och derwid följdes ingen ritning. Ritningar till landtmannabyggnader woro icke heller så lätta att anskaffa, ehuru wid denna tid, det icke war så owanligt, att en och annan timmerbyggmästare och landtman drogo upp några linier och satte några mått på papperet till ledning åtminstone för inredningen. Särwid tänkte likwisst ingen på hur wäggar och stolpwerke borde ordnas i förhållande till bjelklag och takstolar, och ännu i dag ser man de fleste landtbyggmästare egna så liten förtäntsamhet åt dessa saker, att mången reswicksbyggnad af brist på **motswarighet** icke låter sträfwä sig.

Allt framåtskridande är en följd af stigande upplysning eller af omständigheternas kraf och lika wisst som att de, till gemensamt förswar i gamla tider inrättade byalagen, skulle sönderfalla för sambrukets twång, hwilket framkallade enskiftena; lika säkert skulle de många småhusen, uppkomne till följd af mindre odlingar, en gång gifwa wila för kulturens omsång och insigternas makt. När enskifteodlingarne fortgått några år, och gifwit lönande stördar, såg mången bonde sig nödsakad att **ombbygga** och till en wiss grad **sammanbygga**, de många och trånga ulhusen och då äfwen Herregårdarne samtidigt och

i hög grad, utvidgade och förbättrade sitt jordbruk, blef det måhända företrädesvis för dessa, en trängande nödvändighet att tänka på de försummade landtmannabyggnaderna. Synnerhet på 1840-talet, då landtbrukslitteraturen och landtbruksinstituten hunnit sprida en mängd tänkande jordbrukare i landet, och framförallt **åkerbrukskræket kommit till ära bland de bildade godsägarne sjelfve, tog åkerbruket verkliga jettesteg framåt.** Man odlade och byggde nu öfver hela riket med en tilltagshet och isver som förut ingen anat och, ledd af upplysningens saktla, började man allt mer att söka ett tidsbesparande sammanhang, en reda, ett system i allt. Ifrån 1840-talet kunna vi också räkna uppkomsten af de första, åtminstone af oss kända, mera planmässiga anordningarne i landtbyggnadsväg. Hårtill bidrog, enligt vår öfvertygelse, i hög grad, utom en mängd ombyggnader på sjelfwa **Hufvudgårdarne**, de wid denna tid, öfver hela landet mera allmänt uppkommande så kallade **utgårdarne**, hvilka ofta woro af ett ganska betydligt omfång. Dessa utgårdar upprepte, dels till följe af alldeles nya odlingar långt ute i wildmarkerne, dels genom det, kanske nog långt drifna begäret att taga under eget bruk de widsträckt åkerarealer, som förut innehades af de stora dagsverksstyldige bondegodsen. Wid anordnandet af dessa alldeles nya byggnadskapelser, hade man fria händer och allt som kretsen af de bildade landtmännen widgade sig, och genom studier, resor och meddelade erfarenhetsböcker, en hufvudsaklig verksamhet emellan uppkom, låto de intilliggande landtmännen allt mindre binda sig af föräldrade bruk eller ensidigheternas förwillelser.

Återtaga vi tråden af vår berättelse och börja med **Ladugårdsbyggnaderna på Herregårdarne**; så war det redan en stor afwitelse ifrån det gamla, att man började ställa kreaturen i tvåradar, med många utsläppningsdörrar, samt ett bredt sammanbindande foderum, med genomföring, wid ena långsidan, som stod i omedelbar förening med utfodringsgångarne för kreaturen. Som denna rumgiffwande anordning, för att blifwa rätt ändamålsenlig, har till hufvudwillkor en betydlig byggnadsbredd, så blef också, med tvåradarsystemets antagande, mångenstädes signalen gifwen att frångå de långa smala fähusen med sine enkla långdrader. Med tvåradarnas antagande ramlade också mångenstädes de beswärliga båsbalkarne och foderhäckarne och kreaturen singo äta på foderbord med krubbrännor wid sidorna, och äfwen desse byggdes utan alla afstängningar. Man hade nu wunnit, **utom en minskad byggnadskostnad, en lätthet att utfordra och hålla rent.** Samtidigt började man äfwen inse nödvändigheten af att genom infläppandet af ljus befordra kreaturens utveckling och trefnad samt för att förbättra lifsluften och minska fuktigheten. Man sparade således ej längre på fönsteröppningarne och började upphugga dem ordningsfullt både fins emellan och med hänseende till stolprader, foder- och kreaturesgångar; men på luftweylingen tänkte ingen. Deremot gjorde sig gällande en mängd andra förbättringar, dels med afseende på höfodrets införande på stallarne dit man stundom förde upp

läsken på bryggor, delst genom att kunna föra in grönfoder och rotfrukter ända in till krubborne och genom att begagna krubbor och golf af sten för att minska rötan, samt slutligen genom att ändamålsenligare anordna mäkningsbrännor, urinbrunnar och pumpinrättningar för tillvaratagandet af den flytande spillningen.

Nu byggde man alltjemt koladugården friskående och hade andra djur, och isynnerhet sädeslador och tröstwerk under stilda taf. Det war ej så lätt att öfvergifwa förfädrens många småbyggnader, Snart började man dock, att wid sidan af koladugårdens breda, gemensamma fodergång, att ställa en afdelning för ogarne, en för hästarne och en för fåren, stundom endast med små afbalkningar **nedtill**, emellan de olika djuren, under det allt upptill war luftigt och fritt hela byggnaden igenom.

Nu hade man, åtminstone på mången mindre Herregård, utom manhus, spannmåsmagazin, redskapshus och swinhus endast 2:ne större byggnader, en för hästar och boskap och en för loge med tröstwerk och lador. Men synkretsen widgades och då man ulltmer började inse fördelen af att slippa transportera hö och halm emellan olika byggnader, så funnos bland dem som i sednare tider ombyggde sina uthus, en och annan landtman som wille hafwa **allt under ett och samma taf**, äfwen på de störste landtgårdar. För att kunna underlätta transportererna på, de genom sammanbyggnaden upptomna stora afstånden inom byggnaderna, tillagnade man sig mera allmänt de så kallade **"foderwagnarne"** för hwilka anlades banor, dels utmed logarne till foderberedningsrummet och vidare derifrån banor antingen **nedtill** på sjelfwa foderborderna, eller **upptill** på stolpraderna emellan kreaturen, och så anordnad att ingenting fördes fram och åter, utan att all utfordring, med minsta möjliga transportförlust, fortgick i en sammanhängande kedja.

Med foderwagnarnes införande förändrades åter twärraderne till längdrader, men som man nu hade iakttagit byggnadsbredden, så lade man, på större gårdar, twenne dubbla kreaturstrader bredwid hwarandra utefter byggnadens hela längd, allt med utmynning af spårhjulsbannorna igenom foderberedningsrummet ända till logen. På en och annan Herregård wisade sig slutligen, ifskället för de många småhusen af 30 a 40 fots bredd en enda byggnad med 65 a 70 fots bredd som inrymde åkerbrukets hela inre hushållning, och nu war sista steget uttagit för ladugårdarnes sammanbyggande efter största möjliga omfattning.

Ändtligen började man på 1860 talet mera allmänt inse behovet af luftwegling för kreaturen, eller att ett ständigt utbyte af frisk och sund luft, ifskället för den förbrukade eller förfämda, war en hufvudsak. Likaså att djuren borde sättas i tillfälle att få dricka när de behagade. Man började derföre, åtminstone på de bättre wårdade ladugårdarne, att inrätta luftweglingsöppningar i wäggarne och att bredwid torrfoderbordet och förkrubborna, anlägga en liten wattenränna

som fylldes med spring- eller tryckvatten ofta ifrån en behållare på sjelfwa höfullen. Dessa äro också de sista af mig kände förbättringar som boskapsställarne på Herregårdarne tillagnat sig. Föröfrigt hafwa en mängd förslager framkommit och fallit egentligen med afseende å djurens uppbinding och utfodring. De röster som på 1850-talet höjde sig för att äfwen i sydligare delar af landet i lifhet med Norrland, inrätta sina ladugårdar till s. t. "högfåhus," med gödsfällare under golfvet, hafwa också tyfmat; litaså de som ifrat för ett allmännare begagnande af sådana anordningar som hänwisa sädes- och hölador, ja sjelfwa menniskoboningarne, till öfra wåningen och djuren och redskapen till den undra; anordningar som utgått ifrån alptrakter och äfwen hos oss torde med fördel kunna allmännare tillämpas der wälformade och wälbelägna backbranter finnas att tillgå.

Nästän samdigt med anläggandet af utgårdarne, började Herregårdarne tillägna sig en alldeles ny klass af byggnader nemligen **Mejerierna** hwilkas uppkomst till ej ringa del, genom sin återverkan, bidrogo att förbättra sjelfwa ladugårdshusen. Det första fullständiga mejeriet byggdes i Skåne på slutet af 1830-talet, och sedan dess har, om också med långsamma steg, de wälgörande mejeri-inrättningarne, spridt sina wälsignelser i rikets alla sydligare provinser, och på mången landtegendom har de **fridgiftwande, närande** mejerierna intagit de **orofstifande tärande** Bränneriernas plats, och aldrig har fosterlandet kunnat göra ett lyckligare byte. De första mejerierna byggdes allmänt efter Solskeinstä mjölkhusställningsfättet med tjocka gråstenmurar, nedgräbde stengolf och höghwälfda tak, och blefwo så dyra att så godsägare ansågo sig kunna bekosta dem. Man byggde också ofta allt för stort, och flyddade sig ej nog omsorgsfullt för den genom djupgräfningen lätt bildade **fuktiga** luften, som mera än man då wäntigen insåg, motarbetade nyttan af den efterfötkta **kylliga**. Längre fram byggde man mejerierna af tegelsten, med mindre omsång och mindre djup, samt sökte hwarjehanda förenklingar. Så borttog man källarhwälfwen och åtminstone å mindre mejerier, byggde man ej längre den bråkiga häst-tjernan, hwilken man länge ansåg höra till saken, och tjernade istället med handkraft i förbättrade tjernor. Man inredde äfwen till mejerier en del gamla byggnader. Då på 1850-talet den **Gusandersta** mjölkmetoden, med tillhärande wärmare luft för gräddsättningen, flerstädes gjorde sig gällande, anordnade man mjölktrumwen ofwan jord med oljemålade golf och ofta i helt wanliga trähus och ifrån tidpunkten med detta billiga byggnadsfätt, kunna wi räkna mejerirörelsens allmännare utbredande på de mindre Herregårdarne. På nästan alla nybyggda utgårdar inrättas nu alltid, om ej ett fullständigt mejeri, åtminstone ett mjölktrum, ett ostrum, en liten smörkfällare, en ostfittel på swängarm och en liten ostpress, churn kitteln och pressen skundom ej gifwas annan plats än i det wanliga förstorade hushållsköket.

En ny period för mejerirörelsen war uppkomsten af de s. t. **soc-**
ken- eller **hymejerierna** som hushållningsfällskaperna så mycket ifrade för, och hwilka affågo att på ett ställe samla till sig de kringliggande

mindre bondgårdarnes lilla mjölkförråd. By-mejerierna, som ofta inrymdes i illa anordnade lokaler, hafwa emellertid icke alltid emotsvarat hwad man med dem affåg, och ej sällan dog hela inrättningar bort, kort efter sin uppkomst. Wi hysa litwäl den öfwerlygelsen att By-mejerierna hafwa en framtid åtminstone inom de tätare bebyggda bondsamhällena, der hemmanssegarne ej i egna hem hafwa tillfälle att inrätta sig ett litet mjölktrum hwilket numera icke är helt och hållet sällsynt. Den ofantliga lyftning mejerirörelsen med tillämpning af ismetoden i sednaste tid börjat antaga öfwer hela riket, är dock för allom bekant.

Återgå wi till de stora landtgårdarne så har, under de sednare decennierna, åtminstone inom de rikaste provinserna, uppvuxit ej så få snygga, wäl ordnade och verkliga prydliga mejeribyggnader der man flerstädes bereder en utmärkt produkt. De wacklande methoderna för de olika mjölkhushållningsätten, både för smör- och ostberedning, hafwa litwisst menligt inwertat äfwen på mejeribyggnadernas mera bestämda utveckling. Ifrån den gamla rumupptagande Holsteinska mjölkhushållningen till den nu allmänt påbörjade Schwarzska metoden, efter hwilken mjölken afkyles med is, i så men stora mjölkfärl, samt uti de ännu mångfaldigare ostberedningsätten, ligger också en mängd gradationer på hwilka mejeribyggnadens yttre omfång och inre anordningar alltid måste bero.

Wi tilltro oss icke förmågan att redogöra för alla hit hörande intressanta detaljer, hwilka desutom skulle utgöra en hel litteratur. Men wi kunna ej nog förorda att den allra första uppmärksamhet egnas en klaf af landtmannabyggnader som mer än någon annan har egenkapen att kunna djupt ingripa i återbrufs-systemets hela utbildning. Der koftöfveln en längre tid warit wärdad ser man wanligen wackra boskapsjordar och bördiga sädesfält. Koftöfveln och mejerirörelsen, med hwad dertill hörer, har också alltid warit med wärme omfattad af de mera framstående landtmännen. Wi twela derfor icke att nedskrifwa den öfwerlygelsen: att **ladugårdens och mejeribyggnadens ändamålsenlighet är landtgårdens största prydnad och att man efter dessa byggnaders beklaffenhet ej sällan kan bedöma egendomsinnehafwarens bildningsgrad som jordbrukare.**

Då ingen hushållsafdelning är kändligare för luftombyten och luftförfämning är mjölkhandteringen; så borde mejeribyggnader företrädeswis byggas med ihåliga tegelmurar och efter de snygghetsreglor ntan hwilka ingen mjölkhushållning kan winna kredit. Ranste har också ingen hushållsbyggnad större anspråk på att, äfwen i andra delar, uppföras med omsorg och att så ifrådas de enkla och smalkfulla byggnadsformer som tillhöra all landtbyggnadskonst. Mejeribyggnaden bör wara lika inbjudande som sjelfwa mejeri-principen är wälsignelsebringande och fosterländsk.

Äfwen **Logbyggnaderne** hafwa sin kulturhistoria och stadierna

för deras utveckling har man att söla uti den mognande eftertanken, för-darnes tillväxt och införandet af olika slags tröstkverk.

De gamle hade äfven på herregårdarna wanligen långa, smala logbhyggnader som på midten woro afbrutne med en införsk- och trösk-loge på hwilken man wände med sädeswagnorne, eller hade man, synnerligast i Skåne, bredare hus med en smalare långloge för införning wid ena sidan, men alltid med ett rum för tröskning på midten. Utanför hafsvidan af denna mittel-loge byggde man som en särskildt byggnad, den så kallade ogwandrigen för tröskverket.

Genom denna anordning kunde man aldrig (åtminstone under taf) komma intill laddrummen med sädeslassen mer än på en enda sida, och ladorna blefwo djupa. Ifrån ladornas aflägsnare delar uppstod också ett betydligt afstånd, då säden skulle föras till tröskverket, så att både wid inbergning och tröskning hade man behof af en lång ledja arbetare. På transporten inom lagbhyggnaden bortspildes på detta sätt osantligt med arbete och tid hwilket, i synnerhet på den dyrbara berg-ningsdagen, och med fördarnes tillväxt, blef ytterst betungande. Det blef derföre en tvingande nödwändighet att utbyta dessa bråksamma anordningar emot ändamålsenliga och enkla — enkelhet är wilkoret för allt framåtskridande — och då det låg klart för tanken, att man måste söla de kortaste radierna eller afstånden för inbergning och tröskning, och dessa icke kunde winnas utan koncentrerung, så blef också regeln att bygga bredt. **Betydliga breddmått äro också oestergiftiga wilfor för hwarje bättre anordning i landtbygg-nadswäg synnerhet på större landtgårdar.**

Till en början indrog man derföre den dyra utwinklande ogwan-drigen inom ladornas wäggar, och anlade så breda byggnader att man hade rum för tröskningen emellan wandringen och den samman-bindande långlogen wid ena sidan, och härigenom kom man wisserligen i mera direkt beröring med tröskverket, helst byggnaden genom den ökade bredden blef betydligt kortare.

Detta war wisserligen ett steg framåt; men långt ifrån det wig-tigaste; ty inbergningen blef lika beswärlig dereft man ej wille förkorta inbergningsradien inom de djupa ladorna, genom att infasta säden utifrån genom gluggar på ytterwäggarne, hwilket i regnwäder war beswärligt. Deputom saknade de wäldiga sädesmassorna, på detta sätt all luftighet. Man började derför, med bibehållandet af den före-nande införsgången, wid ena sidan, att anlägga **genomförningen tvärs igenom ladornas midt och** derigenom wanu man betydlig luftighet; mindre djup; kortare inbergning; mindre trängsel wid införningen; och kunde aflasfa under taf åt tvenne sidor, samt fick slutligen särskilda lador för olika sorters säd. Deputom blefwo ladorna på 2:ne eller trenne sidor åtkomliga för lassen — allt under taf.

De gamla tröskwerken stodo emedlertid allt jemt på samma plats med sina luggwerk, sina walsar och sin osantliga infodrade tröskwerk-cylinder, hwilket gick så tungt att tröskningen war en verklig plå-ga för dragarne. Man började emedlertid borttaga de onödiga wal-

farne; minskade tröftrummans radier, ökade hastigheten; förenklade slagorne och ändtligen i början på 1850-talet borttog man äfwen kuggutweygligen samt började begagna remhjul hwarigenom man wunn en betydlig lättnad och mindre skakning för dragdjuren.

Genom att begagna remtröfwerk, som lätt inrättades äfwen så, att de kunde arbeta åt begge sidor, kunde man också uppställa tröfwerk ett stycke bort i den sammanbindande långlogen, än wid den ena än wid den andra sidoladan. Slutligen begagnade man så långa remmar att tröfverket kunde ställas på sjelfwa twärgenomförningen wid ladornas ändpunkter, stundom ända till 80 a 100 fot ifrån utweyglingsageln och på detta sätt hade man nu nära nog lika korta tröfningssom inbergningsradier.

Men ännu kunde fördelarne ökas, dels igenom att bygga uppförsbrygga på loggafarne, så att man förde upp lasten på hjelllaget och derifrån stjelpte säden ned i ladorna, eller genom att mera enkelt, ifället för den häfdmunnna införs- och sammanbindningen wid ladornas ena långsida, åtminstone på stora landtgårdar, **anordna en införningsgång i midten utesfter byggnadens hela längd och deputom hafwa twärgenomförningar** dels på sjelfwa tröfplatzen, dels på hwar 35:te a 40:de fot. Dessa införningsgångar woro 16 fot breda, och fingo astrubbade balkar eller hörn i alla stärningar, så att man kunde wända med lasten in och ut, längs och tvärs, hur man behagade. Särigenom eröfrades fördelen att allestädes kunna aflasja åt twenne sidor ifrån en och samma införsgång och ladorumen blefwo, äfwen under tak, åtkomlige för last på 3:ne sidor.

Uti en logbbyggnad med 72 fots bredd blef inbergningsradien efter denna anordning i medeltal endast 16 a 17 fot så att endast 2:ne personer behöfdes till sädens inläggning i ladorna och söga länge blef tröfningensradien om tröfverket nppställdes i alla kors. då äfwen matningen kunde ske ifrån hvilken sida som helst. Särigenom wans också en ofantlig lustighet som är en hufwudsak wid all logbbyggnad och rummet i de många gångarne war ingalunda förspildt, ty sedan ladorne blefwo fyllda, fylde man äfwen förgångarne med säd.

Då man slutligen på de större landtegendomarne, började skaffa sig lokomobiler och säden tröfstades med ångkraft, behöfde man mer än dubbelt större öppet utrymme tvärs öfwer lagbbyggnadens midtelbredd, dels för den hymniga tröfningen, dels äfwen för att mala säd och få rum med ett litet hiswerk och en trappa till det sädesmagazin, som på breda lagbbyggnader, med fördel kan inredas på sjelfwa handbjelkarne midt öfwee tröfplatzen. Äfwen fordrades rum för att stampa ben, skära rostwor och hackelse ifall man ej genom sammanbyggnad med fahuset förlade stärfaffinerna inwid eller uti sjelfwa foderberedningsrummet. I alla händelser blef en bred förgång **i midten utesfter hela logbbyggnadens längd** af första wärde både för att förena tröfplatzen i midten med ladorna åt begge sidor, och för att rulla tröfwerk fram och åter till twärgenomförningarne, samt slutligen för att

på spårhjulswagnar transportera halm, säd, rotfrukter och hackelse till och från gasfvelportarne. Lade man nu kreaturstallarne i form af flyglar, med betydlig bredd, och längdrader, tvärs för logbyggnadens gaslar och införde logens midtelgång med sin spårhjulsbana, rakt in i hjertat af bostapsstallarne, midt igenom foderberrdningsrummet, förbi kalfkättar och foderkrubbor, ända ut igenom ladugårdsportarne; så war medelpunkts-systemet utbildadt till hela sin höjd och logens midtelgång blef den mest beqväma sammaubindningsbana för både sähusets och logens alla inre förrättningar. En sednare tids anordning är äfwen att, till winnandet af minskad eldfara och brandskatt, ställa lokomobilen 200 fot ifrån logen, då ångkraften transporteras till tröskverket genom en ståltrådslina.

I de gamles logbyggnader saknades alltid både fönsteröppningar och draghål: allt war mörker då portar och luckor woro stängda. Härigenom förskämdes luften i ladorna och wid hwärärsdagar, som man företrädeswis wäljer till tröskning, hade man swårt att öppna portarne. Numera inser man allmänt nyttan af draghålen på alla lador, helst när dessa ställas midt för stolpraderna, intill hvilka man lämnar ett litet mellanrum för sädesmaskorna, att fritt winddrag erhålles i alla rigtningar, då logbyggnaden, genom tillhjelp äfwen af wäl laggade körgångar, kan få samma lustighet som en wäderria. Ingen tänkande herreman prutar ej heller emot att försä sitt wandringshus och sin tröskplats med några fönster. Den som är rätt omtänksam att hålla allting friskt, fätter också gerna hela sin lagbyggnad på pelare.

Det kan icke wara vår mening att bestämdt påstå det ladugårdarnes och logarnes utveckling fortgått genom tiden alldeles i den ordning och på det sätt som wi nu framställt densamma. Wi hafwa till och med reda på en mängd afwikelser härifrån, och aldra minst har, i afseende på framåtskridandet, den ena provinzen hållit jemna steg med den andra. De anförda berättelserna upptaga likwäl, enligt vår åsigt, hufwuddragen af de allmännaste och mest gagnande förbättringarne, sådana de framgått på de större landegendomar, hvilka haft till styresmän mera tänkande jordbrukare. Framförallt är det i den anförde rigtningen som wi sjelfwe utlemnad ritningar och efter vår ringa förmåga hjudit till att leda och förbättra.

Men wi äro på wäg att blifwa nog widlyftige, och för att ej allt för mycket trötta, nödgas wi efter en mera sammandragen skala fortsätta våra torftige iakttagelser.

Sädesmagasinerna woro naturligtwis i de storfattige tiderne trånga och obetydliga. Man behöfde ej så stort rum för ett spanmålsförråd som på mången herregård, ej räckte mer än till gårdens eget behof. I detta afseende war det med spannemålsboden, samma förhållande som med den gamla mjölk-kammarn, hvilken ej behöfde utwidgas till omsång af mejeri, förr än man erhöill en wis öfwerproduktion af mjölk. Spannemålsbodarne woro derjemte mörka och ingen-

ting mindre än luftiga. Man lade säden i djupa bingar och endast igenom få och små gluggar, försedde med luckor, erhöå säden någon friskhet.

Numera bygger man på herregårdarne stora sädesmagasiner ofta med trenue loft och i hvarje våning har man wanligen åtminstone något fönster ehuru både utrymmet och ljuset ännu är sparsammare än det för spannemålens friskhet är nödwändigt och de så kallade balkarne komma aldrig mer i fråga. I skogstrakter, der man bygger af trä, har man också tagit för sed att uppföra hela magasinet på pelare och att inrätta yttertrappan med så kallad wippbrygga eller falltrappa på ledgång, för att uteskänka råttorna. I stora magasiner beräknas också noga innertrappornas läge att de ställas i byggnadens midt och sjelfwa byggnadens yttre form, söker man närma qvadratformen som med minsta omgifningsväggar och tak lämnar största utrymmet; och då wi allt mer insett fördelen af att bära upp takstolarna ifskället för att hugga ihop dem som spännstolar, så hafwa wi wunnit ett betydligt rum inwid långsidorna, på öfwa wåningens windsloft, derigenom att de gamle takstolarnes ständare och gemensbjelkar kunde borttagas. Magasinernas golfsyta låter man också, med största fördel, sönderfalla i qvadrater, med wanligtwis 12 fot qvadratfida och en härkolpe i hwarje hörn, då härigheten jemt fördelas och luckor och ljusöppningar, låta regelbundet indela sig midt emellan stolpraderne. För att winddraget bättre må verka på säden har man äfwen börjat sänka och förstora luftöppningarne hwilka helst böra inrättas med glasfönster emedan sädens friskhet fordrar stark behållning. På stora sädesmagasiner tillagnar man sig också hwarjehanda hisinrättningar, för söckarnes transport, och nedfår med fördel i öfwerwåningens golf så kallade qvarntupor som ställas midt öfwer hwarandra till lättnad wid hvarpingar.

Häfstallen redan förut mera wärdade, än de flesta andra landtmannabyggnaderne, hafwa blifwit rymligare, högre, ljusare, luftigare och på mången herregård ser man utmärkt omsorg nedlagd på byggnaden åtminstone för paradhäfstarnes wård. I arbetshäfstarnes stall — det för landtbruket wigtigaste — står det wisserligen sämre till; men äfwen här har man det trefligare, ehuru i allmänhet ännu för trångt. Man börjar också, ishunnerhet för arbetshästar, att borttaga de högt sittande foderhäckarne och begagnar i stället lågt byggda foderkrubbor och bord, likaså wäljer man ibland ett annat rum för den osunda ströhalmen än i den wanliga strökrubban framtill midt under hästens näsa. Äfwen ser man bemödanen att förlägga foderrummet i midten af spiltraderna till lättnad wid utföringen och förser stallet med ett wattenkar med tryckwatten ifrån en behållare under tak, en ventill för frisk luft o. s. w. I de flesta stallar, likasom i mången ladugård saknas dock ännu ett afhängdt rum för sjuka djur som icke böra bindas.

Wid byggandet af **Stårhus** har man allt mer börjat inse djurens behof af en torr byggnadsplats, högre rum, frisk och torr luft samt fullkomligt ljus för ullens tillwext.

Äfwen de mörka **Swinhusen** gör man ljusare och snyggare och swinen förses med upphöjda lägerplatser eller fångar. Utfordringen förenklas genom centrala foderrum och då swinhuset är i stor skala, med spårhjulswagnar, tegelgolf med urinrännor, wattenledningar etc. **Hönshusen** bygges ofta på pelare för att hindra de närgångna råttorna och förses med bättre eldstäder, goda trossbottnar, släta väggar, ljusa och sunda rum. **Isställare** byggde man förr i nedgrädda hålor, sedan ofwan jord med dubbla väggar och mellanrummet fylldt med sågspån. Nu lägger man helt enkelt sin is uti en hög med sågspån. **Elbror** för otröskad säd äro, oaktadt så många bemödanden ifrån de styrandes sida, ännu så litet i bruk att deras tillwaro höra till undantagen. Der de finnas begagnas wanligen Fintka konstruktioner. Deremot hafwa de i sednare tider uppkomne **Ufrädeshusen** med **puddrettberedning** både owanligt fort och allmänt blifwit införde på **Herregårdarne**.

Kasta wi ännu en blick tillbaka på **Bondgårdarne** under lopet af de sista 25 a 30 åren så har wisserligen, efter hwad wi warit i tillfälle att erfara, landtbyggnadskonsten äfwen der gått framåt ehuru i wida mindre grad än på herregårdarne, hwilka det också tillkommer att föregå med godt exempel äfwen i denna wäg. På en del bondgårdar, ja i widsträckt landsorter, är dock tillståndet nästan alldeles detsamma som förut och der förbättringar skedt hafwa de, som wanligt hos bönderna, fortgått med långsamma steg. Det framåtskridande wi warit i tillfälle att iakttaga har emedlertid bestått deruti att boningsrummen blifwit ändå ljusare och högre, att trossbottnar börjat winna insteg, att de wärmegifswande och bränslesparande rörspisarne i wisfa trakter blifwit allmänna, samt att de förmögnare börja begagna kakelugnar. Likaså börjar man använda små fyrhål och låga bakugns-hwalf och mera allmänt inmurade bryggpannor som allt sparar bränsle. Det bedröfliga sättet att bygga stensfoten utan grundbädd och lufthål står dock i allmänhet qwar, likaså håller man på en mängd obehörligheter med afseende å rummens anordning etc. Så till exempel saknar bondstugan ofta ett skafferi, och källare anläggas wanligen affides i en grusbäde istället för att, med mindre kostnad, bygga den under förstugan i uwid köket. Windarne äro ännu wäl mörka och låga och windstrappan wanligen ytterst obehörlig etc. Den förmögnare allmogens gamla sed att heldre uppföra en dyr **öfwerwåning**, som de aldrig bebo, än att bygga en högre stensot och bereda sig bättre anordningar och utrymme i **nedra wåningen**, der hela familjen wanligen instufwar sig i ett par trånga, osnyggas rum — denna obehörlighet står också qwar. Särskildt wilja wi anföra att äfwen den förmögnare allmogen ännu widhåller bruket af de små och mörka förstugorna, de trånga köken, de obehörliga trapporna och tänker blott undantagswis på ett litet rum för sin mjölkhusställning.

I **Fåhus** och **Stallar** saknas nu mera sällan ljus, ehuru fönstren äro små och otillräckliga på de flesta ställen, men i swinhusen är fortfarande mörkt. Utfordringen och rengöringen i boskapsstallarne är

beqwämare, men långt ifrån hwad den borde wara. Fodergångar och kalffettar äro allt för tränga och knappast har någon tillagnat sig fördelen af att till en wiss ålder wårda unghöfskapen i "fria flokar" en nyttig men rumupptagande anordning som wänligen saknas äfwen på de flesta herregårdar. Ännu tänker man också litet eller intet på införandet af frist luft och tillgodogörandet af flytande spillning som fortfarande gagnlöst får stanna qwar under golfwen. Logarne byggas rymliga-re, och på bättre bondgårdar kan man föra in med sädeslasfen och bonden hyr åtminstone ett flyttbart tröskwerk då han ej har råd att hålla sig ett eget. De flyttbara bondtröskwerken äro en nyare tillställning och de bäste äro inrättade för tröskning af långhalm. De tränga logarne tillåter likwäl ej att man begagnar remhjul, utan kuggar, hwilka sällan eller aldrig infordras, och då matarborden derjemte äro smala är tröskningen mycket wädlig. Så kallade sädeskastare eller harpor har allmogten temmeligen allmänt tillagnat sig i stället för den gamla tidsöddande sällrensningen. Slagornes tid är således i aftagande, åtminstone på de sädesbördigaste bondgårdarne och allt som tröskwerken införas wega logarne; uthymnen. Sammanbyggna af loge, lador och fähus bli allt wänligare; men man bygger ännu för smalt för att få det ändamålsenligt. Någon enda gång ses dock bredare hus i förening med den nyttiga anordningen att hö och säd kunna införas på en och samma införsång.

Bonden ser i första rummet på första kostnaden och goda inredningar, waraktighet och ett wacker utseende intaga blott ett andra rum. Det är emedertid glädjande att finna hur de förmögnare och mera upplyste allt mer fästa sig wid byggnadernas beqwämlichkeit och waraktighet och äfwen bjuder till att pryda sina fönster- och dörrömfattningar samt sin gafweltsopp med några utfärningar. Allt desja äro utan smal bör man mindre förundra sig öfwer, då alla bättre mönster der-till saknats.

Wi kunna icke sluta denna öfwerblick utan att säga ett ord om en klaf af byggnader, som i sednare tider, och med så mycket skäl, ådragit sig både de styrandes och de enskildes uppmärksamhet, nemligen: de s. k. "arbetare-bostäderna". De omtwistade principerna, både för stat-torparnes och jord-torparnes aflöningsfätt, hafwa likwisst med afseende å desja bostäder framkallat många olika byggnadsplaner. Några ifra för inrymmandet af flera hushåll af statkarlar, under ett och samma tak — ett sätt att bygga hem för ofriden — under det andra bygga blott för 2:ne arbetsfamiljer då till hwardera af desja tilldelas endast ett potatisland. Andra åter wilja att arbetaren bör hafwa egen ko med kosoder eller ängsbit att störda, och föreslå att det lilla fähuset med kolada bör sammanbyggas med stugan, till beqwämlichkeit för den hemmawarande hustrun, under det mannen gör dagswerken på herregården. Många funderingar hafwa också blifwit gjorda att äfwen större jordbrukare skulle få fähus, loge och lador sammanbyggde med boningshuset; ja att ladorna borde utgöra byggnadens öfwerwåning och en del af den höga stenfoten inrymma kreaturen: allt

under samma sak o. s. w. Skulle wi draga en slutfats af de många förslager hwilka kommit till vår kännedom och som alla gå ut på besparande sammanbyggnader, så synes allmänna omdömet fäst sig wid de arbetarebofsäder som inrymma blott 2:ne hushåll då hwarje familj skulle få ett större boningsrum och ett kök samt hälften af den rymliga vinden, dock hwardera sitt för sig och med egna utgångar. Afwen fähus och lador skulle sammanbyggas för blott 2:ne torpare. Sättet att bygga funda och trefliga hem för sina arbetarefamiljer, är emedlertid en af dagens wackaste och mest brännande frågor, hwars rätta lösning tillhör en snart stundande framtid och då man nu med allvar börjar tänka derpå, bör man hoppas att ändamålsenliga anordningar innan kort skola göra sig gällande.

Det i landet allmänna begagnade byggnadsmaterialet är fortfarande trä ehuru man i mindre skogrika trakter hushållar med wirket annorlunda än förut. Man uppför numera ej gerna heltimrade gawelrösten och lador utan bygger sådana med reswirte och bräder som också äro de lustigaste och billigaste. Det lätt handterliga teglet har kommit mer i bruk och äfwen det nu först mera bekanta brända sågspånsteglet börjar winna mycket kredit. Det brända sågspånsteglet är också billigare, lättare, mindre värmeledande och behåller rappningen bättre. Den gjutna sandfalken hör också till en sednare tid och på 1850-talet war detta byggnadsätt mångensfådes i flor samt prisades då mycket för sin billighet och fullfrihet. Wid jernbruken har man gjutit goda murar af slaggrusor nedlagda i kalkbruk. Korswærkshusen begagnas sällan utom i Skåne, äro billiga men kalla att bebo. Gråstenen som byggnadsämne begagnas också mera allmänt endast i Skåne och synes ännu ej ådragit sig allt det förtroende den förtjenar som byggnadsämne för uthus. Wi hafwa i många år ifrat för att till byggnader använda de masor af gråsten som bortspränges ur åkrarne och lättast föras till den centrala byggplatsen, samt bjudit till att utfundera ett enkelt sätt, att ornera gråsten med tegel, men oaktadt högar än nedlagt den i byggnadsmurarne. Härifrån finnas dock ett och annat glänsande undantag och i den mån skogarne glesna skall den oförgängliga gråstencen otwifwelaktigt alltmer intaga ett utmärkt rum bland landets byggnadsämnen.

Af **taktäckningsämnen** hafwa tjärpapp och tegel utträngt de spillrade spåntaken som de gamle lade af kärnsfur. I sednare tider hafwa de hyflade spåntaken af ung-gran wunnit en allmän tillämpning och nu helt nyligen börjar man med god besparing såga spån med cirkelsåg af kantribbor. På uthusen komma torftaken allt mer i bruk och äfwen halmtaken hafwa mycket gifwit wika för de hyflade spåntaken.

De sednare åren hafwa lika litet som förut format landtmannabyggnaderna efter någon bestämd **byggnadsordning eller stil**; men den nya tiden har i allmänhet byggt smakfullare och på rymligare

gårdstomter samt omgifvet sina hus med trädplanteringar. Man har också mer än förut begagnat fogstrukne stenhus och låtit byggnadsäm-
nena wisa sig i sin naturliga färgton. Den s. k. "trästilen", som wan-
ligen äfwen kallas "Schweitzerstilen", och framhåller konstruktionerna,
träder numera ofta fram, isynnerhet på herregårdarne ehuru sällan
fullständigt ren; men de långt utgående wackra och nyttiga takprängen
äro mycket allmänna och i vår ort bygga äfwen bönderna numera så-
dane tal. Szwärje provins, isynnerhet des allmoge, håller dock wanligt-
wis troget fast wid sina egendomliga byggnadsformer, och emellan de
af ler och långhalm uppförde, till skydd för stormarne, tringbyggda
gårdarne, på Skånes slättland, ända till den Norrländska nybyggarens,
af rundtimmer tillygade frestående bostäder, förekomma många olikheter.
På de stora herregårdarne äro byggnadsformerna kanske ännu mer om-
weglande och bland de sydligaste finnas numera landtmannabyggnader
utstyrde i former som kunna hänföras både till nutidens och medelti-
dens förfinade tegelstenskonstruktioner, — former som wisfeligen
äro wackra och gifwa ett fångslande behag åt landskapet — men ej
sällan hafwa de granna Göthiska fähusen och mejerierna, med sina
assatser af utfjutande bågslag och tandade gaswetrösten, gifwit allt för
mycket tillfälle åt den nötande tidens och våra nordiska wintrars för-
störande inflytelser; så att inom några år, — isynnerhet då teglet varit
lösbrändt — hela det dyrbara murverket angripits af röta och när-
mat sig till en ruin. Sådant har också förhållandet varit med den
moderna "trästilen" som med sina ofta allt för rika orneringar saknat
skyddande betäckningar — och wi måste medgifwa att wi ej kunna sei-
taga och sjelfwe ifrån felsteg i detta sednare asseende.

Men "af erfarenheten blir man wis" och med kannedom om de
ofantliga förluster som drabbat landtmännen genom origtiga konstruk-
tioner och härmandet af hwarjehanda stilar för sine uthus; hafwa wi
alltmer närmat oss den sunda regeln: att landtmannabyggnaderna,
långt ifrån att wara dyrbara och granna, böra utgöra mön-
ster af ändamålsenlig waraktighet, smalfull enkelhet och bil-
lighet. Här om någonsin gäller det således att byggnadsformerna
böra studeras, hwarje tegelstens läge betäckas, hwarje sammanbyggning
pröfwas och beräknas; så att man skapar sig dessa nyttiga fördelar.
Man bör likwisst tillegna sig all den prydlighet som gör sig sjelf, ge-
nom sammansättningarnes riktighet och således kostar ingenting. Läg-
ges härtill att landtbyggmästaren bör ega smakfinne tillräckligt för att
wärda proportionerna både i sin helhet och med asseende på delarne,
att allt blir motiberadt och winner ett ordnadt sammanhang; så har
den som förmått utprägla dessa förenade egenheter redan hunnit långt
i landtbyggnadskonst. En efter sådane grunder genomförd byggnad
kan icke heller blifwa ful, äfwen om den är rät och slät och derifrån
uteslutes all särfild ornering. Ett sådant byggnadsfätt wilja wi också
förelå för våra landtmannabyggnader och osökt kalla det för "ladu-
stilen", hwilken, då den är naturlig, smakfullt enkel och uppsyller sitt
ändamål både kan och bör stilja sig från andra byggnadsfätt och

med all heder försvarar sin plats och sin benämning bland hvilken byggnadsordning som helst.

Vi äro dock ännu långt aflägsne ifrån detta önskwärda mål, hvilket, om det en gång uppnås, skulle inbespara omätliga kostnadssummor för hela riket. Det är emedlertid glädjande att krafter varit och äro i rörelse, som arbeta på **förbättringar**; ja till och med för vinnandet af en nationell byggnadsform för våra landthus. Så hade Swenska konstnärsmötet, för några år sedan framställt den frågan: "**huruvida en nationell nordiskt byggnadskonst kunde utbildas på grund af våra forntida minnesmärken**"? och om wi minnas rätt blef frågan besvarad så: att forntidens byggnadsstil egnade sig bäst för våra landthus och någon har särskildt framställt Ornäs-stugan som modell i detta afseende. På sista landtbruksmötet i Göteborg förewisades en ny sorts trästil eller ett systematiskt ordnad så kalladt "**triangelssystem**", som väl tänkt och smakfullt utfördt, utgjorde en af mötets glanspunkter. Vi frukta likväl att antagandet af de fosterländska "**forntida byggnadsformerna**" hvilka behöfwa mycket byggnadsverke, kommer, om ej för annat, att stranda emot de minskade tillgångarne i våra försvinnande fogar och att "**triangelssystemet**", som på ett utmärkt sätt egnade sig för utställningslokalerna och alltid gör det för tillfällighetshus; likwißt icke blifwa lämpliga för permanenta byggnader.

Beträffande vår egen verksamhet som landtbyggmästare så är derom ej mycket att säga. Vi uppfostrades ej till yrket, och nödgades för sjuklighet lemna akademien innan fullbordad kurs. På detta sätt gingo 23 dyrbara år af vår ungdom förlorade och sedan bitterligare flera år under hvilka medellöshet hindrade oss att köpa en landtbruksbot, ännu mindre några planschwerk. Den theoretiska underbyggnaden som byggmästare blef således ingen och på den ort der wi bodde, saknades allt umgänge med arkitekter, hvilka den tiden woro få, och wertiga landtbyggmästare saknades alldeles, liksom all landtbyggnadslitteratur. Vi hade så mycket rikare tillgång på landtbrukare, och då wi lemnade akademien, hade wi sjelfwa ingen annan utväg än att, föta arrendegårdar för att bidraga till vår utkomst. Som jordbrukare blefwo wi snart förtrogne med det bedröfliga tillstånd uti hwilket landtmannabyggnaderne befunno sig, och på rent praktiskt wäg emottogo wi de intryck som hos oss utbildade den öfwerlygelsen, att **mycket kunde** i landtbyggnadswäg förbättras äfwen af en underordnad förmåga, och att **något borde göras** ihjinnerhet för kreaturswården uti de trånga, mörka och suustiga sähusen.

År 1836 utlemnade wi vår första ritning; en liten stallbyggnad som fick till byggmästare en träslug torpare hwilken till vår förwåning uppfattade ritningen och gjorde deröfwer en ganska riktig anmärkning, men återlemnade den som "obehöflig". På slutet af 1830-talet ritade wi sedan några ladugårdar och så blef man ortens "fåhnsarfitett" en benämning som till en början, uttalades med en wis satir. Efter ett par års slitigt umgänge (först på 1840 talet) med possessionater, som ej tänkte, talade eller rörde sig i annat än jordbruk med dertill hörande ämnen, började wi fundera något mer i byggnadswäg, och snart blef efterfrågan af ritningar till landtmannabyggnader större än att wi äfwen med öfweransträngning förmådde utföra och som wi först år 1863 blef i tillfälle att skaffa och ett biträde nödgades wi alltiemt affåga och en mängd uppdrag. Det ökade förtroendet war emellertid så mycket mer uppmuntrande som fort förut knappt någon brydde sig om sådana ritningar. Wi ritade dock mycket ofullständigt och mycket illa, hade ingen erfarenhet och gjorde derföre grufweliga misstag isynnerhet derföre att wi, i likhet med alla som ej praktiserat, byggde dyrt genom att lösa med byggnadsämnen. Men landtbruket hade nu fått en sådan lyftning och bristen på all ledning i landtbyggnadswäg war så stor, att man höll till godo med nästan hwad som helst och alldrig arbetade wi för en tackammare publik än just denna tid. Någon betalning för ritningar sattes wanligen icke heller i fråga. I medio af 1840-talet gaf man oss äfwen uppdrag att anlägga utgårdar, icke endast att ordna och tillse uppbyggandet af alla husen med underlydande dagsverksstorp, utan äfwen att indela fältet och leda en del odlingsgär; och emot så dyrbara förtroenden, hade wi ej att sätta annat än vår okunnighet, vår goda wilja och en smula sundt förnuft. Wi swäfwade också i stor willrådighet hur wi borde förhålla oss, ända tills wi, sporrade af oro och nit, började för oss uppställa några **grundreglor** efter hwilka wi arbetade. För att närmare behösa förhållandet wilja wi här anföra ett par sådana.

Wi hade länge sett hur man odlade och byggde utan att på förhand uppgöra någon sammanhängande plan, och isynnerhet att man alltför litet fästade sig wid de tidsödande affånden. Vårt första blef derför att, efter ett noggrannt studium af odlingsfältets alla egenheter, särdeles med affeende å läget för afdikningen, utse en passande byggnadsplats i den blifwande återarealens midt och att derifrån utstaka raka vinkelräta vägar som genomskuro hustwudpartierna af odlingarne. War odlingsmarken cirkel- eller qvadratformad anlade wi fyra vägar, som korsade hwarandra vinkelrätt midt på tomtplatsen. Gade fältet formen af en triangel, utstakades 3:ne vägar, och war det en rektangulär figur anlade wi blott 2:ne vägar ifrån tomtplatsen. Wi skufwade och beräknade läget af dessa vinkelräta vägar med yttersta noggrannhet, så att wi om möjligt fick lika många tunlaud på hwarje sida om vägarne och i medeltal lika affstånd ifrån de affsturna odlingsfältens midt till vägarne och derifrån till tomtplatsen på alla sidor. Med bi-

behållandet af de bästa naturliga nivåer för afdikningen; läto wi sedan odlingsfälten dela sig i kvadratiska eller rektangulära cirkulationsfält som alltid måste tangera väggarne. Då fälten woro mycket stora anlade wi desutom mindre sidowägar som vinkelrätt utgingo ifrån hufwudvägarne, att hwarje fält blef åtkomligt på 2 a 3 sidor. Slutligen lade wi byggnaderne vinkelrätt fins emellan och med tegarne och ställde hufwudvägarne om möjligt rakt på logens och ladugårdens införsportar. Med ett ord: **allt anlades efter en vinkelrätt medelpunkts-system**, som utom en behaglig regelbundenhet för ögat, lemnade de kortaste radierne för alla förslor; beredde lättnad för wallning och plöjning och inbesparade ofantligt med arbete och tid. Der fältets beskaffenhet ej tillät planens utförande fullkomligen regelrätt, nödgades wi göra afvikelser, men wi närmade oss alltid grundregeln så mycket som möjligt.

Samma medelpunkts-system som wi tillämpade wid odlingarnes utstakande, sökte mi göra oss till goda icke endast genom byggnadernas wäl beräknade lägen fins emellan på den kvadratformiga tomtplatsen, utan äfwen inom sjelfwa byggnadernas jemförelsewis tränga krets. Således ifrade wi för **breda byggnader; centrala genomförningar; centrala foderrum; centrala tröskplatser, trappor** etc.

För att få ordning och reda wid byggnadernas uppförande i öfrigt började wi att beräkna bredden af fähusets och stallets gångar, foderrum, fettar etc. efter der 2, 3 a 4 dubblade **bredden af djurplattarne**. Logar, lador och tröskrummet efter införs- och sammanbindningsgångarnes antagna breddmått och sädesmagasinernas ytmått efter quadrater etc. När på detta sätt hwarje slags uthusbyggnad så widt möjligt war fönärföll i **likheter** efter de wäl afpassade stolpraderna, både på längden och tvären, blef icke endast härigheten jemt fördelad och sträfningen lätt, utan fönster, dragöppningar, dörrar, portar, hjelar, takstolar ordnade sig till ett sammanhängande motiveradt system; kostnaden minskades och utförandet blef till alla delar förenkladt.

Detta war åtminstone någon utgångspunkt för tankarne.

I öfrigt följde wi flitigt med alla landtmannarbeten på fältet och inom byggnaderna; studerade djurens rörelser wid krubborna; befåg andras byggnadsföretag och alla uthus som lågo i vår wäg; talade med possessionater, färwaltare, timmermän och murare, hvars upplysningar ingalunda woro att förakta; och bemödade oss isynnerhet att förenkla konstruktionerne, att bygga bredare och billigare. På detta sätt utbildades slutligen ett litet wetande ehuru alltid af så underordnad natur att våra byggnader ännu denna dag äro behäftade med många och stora misstag.

Emedlertid öfverhopade man oss alltjemt med begäran om ritningar. Wi uppgjorde så många wi förmådde, och om somrarne, tillfågo wi utförandet af byggnader i grannskapet, och så har det med få brott fortgått snart i 32 år. Under denna långa tid hafwa wi ledt uppförandet af omkring 170 byggnader och utfunderat och utlemnat

öfver 500 ritningar, deraf omkring 300 utan ersättning. Många hafwa dock warit ofullständiga och en annan del ej blifwit begagnade. Af hela antalet äro tryckte 126 planscher åtföljde af 241 träsnitt och upplysande text. De fleste ritningarne hafwa warit till ladugårdar och logar, dernäst till torpflugor, så manhus på utgårdar, sådesmagasiner, mejerier, stallar etc. Företrädeswis är för herregårdarne, inom Westergötland, som wi arbetat, men äfwen till andra provinser hafwa wi sändt ritningar och någongång arbetsfolk. Zimmerkarlar, murare, bönder och torpare hafwa flitigt gjort besök för att erhålla byggnadsråd och äfwen till dessa har lemnats ritningar och mången gång hafwa wi förmanat oss öfwer den lätthet med hwilken de fleste, efter en liten förklaring, uppfattat både råden och ritningarne samt förstått att deraf wälja det ändamålsenligaste, billigaste och enklaste. Många bönder hafwa också tilllegnat sig åtfylliga detalj-förbättringar; andra hafwa wänställt dem; andra åter hafwa lofwat att efterkomma råden, men hemkomne återtagit det gamla och blott ytterst få hafwa byggt troget och tilllegnat sig föreskrifterna i sin helhet. Wi få dock tillägga, att intresset för ändamålsenligare landtmannabyggnader, hos allmogen, warit i ett ständigt om än långsamt tilltagande. Zimmerbyggmästare och murare hafwa wisat stor wettgirighet och manligen med nöje utfört äfwen de små prydnadsförbättringar som de byggnade welat bekosta.

Landtmannabyggnaderne utöfwa alltid ett högt bethdligt inflytande på jordbrukets framsteg och hwad man, med klof beräkning, nedlägger på derafs ändamålsenlighet är kanske den utgift som betalar högsta räntan af alla. Hästa wi oss wid **boningshusen**: så hwad värde ligger icke deruti om dessa äro så anordnade att de genom sin **beqvämlighet** bespara vår tid; genom sin **sundhet** befria oss ifrån **sjukdomar** och genom sin **trefnad** förhöja vår **arbetskraft**. Bostadens beskaffenhet har ett afgjordt inflytande på sederna och höjelsen för ett werksamt hemlif. Till och med någon liten utgift för den enkla smakfullhet, på hwilken ögat hwilar med så mycket behag, är långt ifrån en bortkastad penning. — Och med afseende på **uthusen**? — Skördarne bero af ett högre wäsende och hur de utfalla kunna wi icke weta; men wården inom byggnaderne af denna störd är människans ensak och ingalunda omifs. Rik eller fattig är jordens aftastning det bästa, det enda wi äga, och blir den obethdlig hur mycket större skäl är det icke då, att den ej skadas i suktiga lador och att man ej nedfätter kreaturens lifskraft genom mörka, förpestade rum. Och en **besparad arbetskraft** och **tid** inom uthusen hwad värde har ej denna? Det torde icke wara swårt att bewisa det en tredjedel af **detta dhrbara förlagskapital** bortlösas i illa byggde ladugårdar och lo-

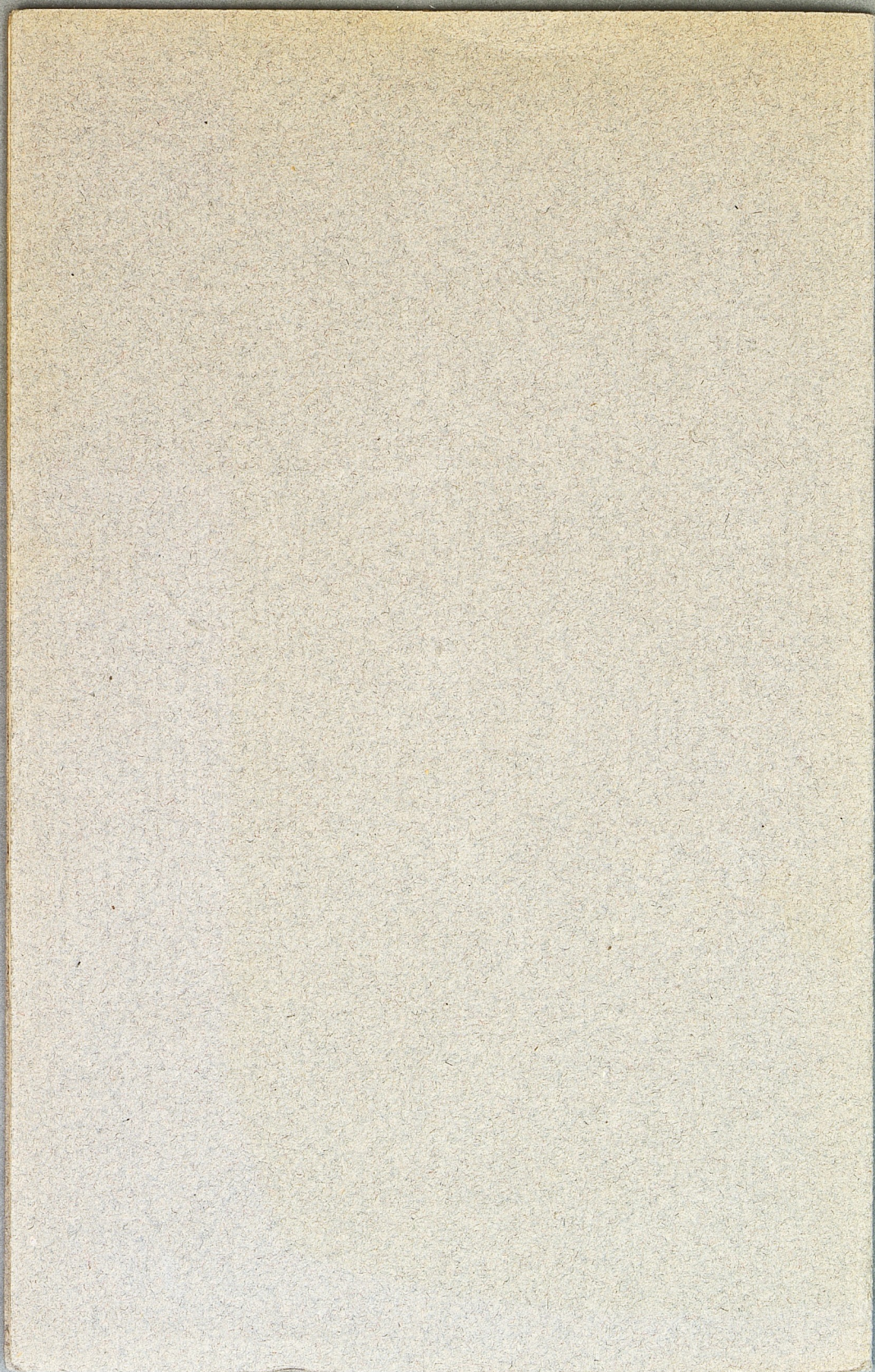
gar emot i sådana der anordningarne äro goda. Vi lägga derföre hvarje fosterlandswän på hjertat att värda landtmannabyggnaderna och hvarje styrelse att framkalla, lifwa och underhålla denna håg. Vi glädja oss också deråt att wäxelser ifrån allmänt och enskildt nit, i sednare tider icke saknats. Landtbruksakademien förordade, för några år sedan, ett understöd till arkitekten Sundius för en utländsk resa och frukten blef 3:ne häften "landtbruks-arkitektur" som dock allt för tidigt afbröts. Landtbruksakademien aflönar också en kringresande agronom som tillhandahåller upplysningar, ritningar och råd i detta yrke och samma akademi utfäste för några år sedan sin mindre guldmedalj för winnandet af ett arbete i landtbyggnadskonst. Bergelius tidskrift; Arrhenii tidskrift och landtbruksakademien tidskrift, hafwa tid efter annan öppnat sina spalter äfwen för insända ritningar till landtmannabyggnader. Edelswärd och Hermans tidskrift för byggnadskonst gif ända längre, då den i hvarje häfte alltid hade någon ritning i denna wäg. Statens många smakfulla jernvägsbyggnader hafwa också, med afseende på boningshusen, spridit en lefwande byggnadskonst i landet. Widare har C. Rothstein utgifwit en byggnadslära och A. Hensström en handbok i landtbyggnadswäg och Skaraborgs och Geseborgs läns hushållningsfällskap hafwa nitälskat för saken. Slutligen har man, om och först år 1868 inrymt ett täflingsrum för ritningar till landtmannabyggnader wid våra landtbruksmöten. Dessa tillgöranden — de enda wi känna — synas wisserligen wara många; men jemförda med dem man åstadkommit för andra delar af landtbruket äro de en obetydlig het och långt ifrån nog.

Vi wilja derföre i första rummet föreslå: att det skulle finnas kringresande ingenjörer, som förenade insigt i åkerbruk och landtbyggnadskonst, med förmåga äfwen att ordna byggnadernas lägen både sinsemellan och med fastadt afseende på deras förhållande till åkerarealerna och wägarne; så att landtgårdarnes hela, så wäl yttre som inre hushållning, kunde skötas efter en wäl beräknad, systematiskt ordnad plan. Sådaue anläggningsförmågor torde wisserligen wara swåra att finna, isynnerhet som till yrket borde höra, en så omfattande blick att planläggaren äfwen wisste att lämpa fördelarne efter olika lokalförhållanden och syften; men wi äro öfwerlygga att om dessa egenheter kunde uppsökas, och sättas i rörelse skulle Sveriges hela landtbruk der af draga en ofantlig winst. Widare borde hushållningsfällskaperna lifsåwäl som de aflöna ledare för afdikning, bifötisel och stogsplantering kunna offra något 100 rdr på en praktiskt landtbyggmästare som utöfwade landtbyggnadskonsten som ett särskildt yrke och hwore skyldig att resa omkring och kunde åtaga sig byggnaders utförande inom sitt distrikt. Afwenså att hushållningsfällskaperna tid efter annan utfäste täflingspriser för ritningar till landtmannabyggnader med föreskrift att samtliga de prisbelönta ritningarne skulle öfwertagas af landtbruksingenjörerna hwilka i samråd med framstående praktiskt landtbyggmästare deraf gjorde sina

urval, och befordrade dem till tryck på det sätt, att lösa planscher fälldes för några öre stycket, så att ritningarne kunde nedtränga till de mest obemedlade landtmän. Härigenom skulle kunskaper spridas; duglige landtbyggmästare kunna bildas; all ensidighet försvinna och man kan nästan taga för afgjort, att om täflingsprisen bestämdes af landtmän, dessa aldrig belönade annat än det praktiskt användbara. Dessutom borde understöd någorgång lemnas till resor både inom och utom landet, der klimatförhållanderne äro lika med våra, och frukterna äfwen af dessa iakttagelser borde utgifwas efter erhållen gransning af framför allt praktiska män, som se på duglighet och billig byggnads-kostnad; så att endast typer af ändamålsenlighet och smakfull enkelhet lemnades af tryckpressen. Blott uppsamlandet af allt nyttigt i landtbyggnadsväg som verkligen finnes inom gränserna af eget fädernesland; blott ett flitigt samrådande med våra mest framstående landtmän wid sidan af landtbrukslyklorna, skulle, hos en byggnads-kunnig, nitiskt person, inbringa en rik skörd af wetande och sannolikt den enklaste och mest praktiskt användbara och nyttiga; ty det är landtmännen som företrädeswis känna sina behof och med de mest kritiska blickar följa sin hushållning och måhända utgå de bästa anordningarne, i landtbyggnadskonst ej ifrån arkitekterne, utan ifrån de bildade landtmännens djupa leder. Landtbruksarkitektens kunskaper är derför ingalunda att förbise. Det tillkommer honom, att ifrån skilda orter och personer, på en hand, samla till sig landtmännens erfarenheter; att ordna, sammanjemka, förbättra dem, samt höja byggnadens utseende och form. Är landtbruksarkitekten af ett praktiskt skaplygne och med god erfarenhet, så borde det således wara denne som på grunden af så mycket samlad insigt, kunde nppföra de ändamålsenligaste landtmannabyggnaderna. Men erfaren är knapt någon landtbruksarkitekt, som ej med rastlös sträfwan, ifrån sin första ungdom egnat sitt lif åt det widt omfattande yrket och ändamålsenlig är ingen annan landtmannabyggnad än den som på det enklaste, billigaste och det mest praktiska och waraktiga sätt uppfyller behofwen, äfwen med affeende å upplysningens stegrade anspråk, och derför gillas af de sakkunnige landtmännens pröfwande blick.

Rättelse:

På första sidan står: "en fjetteedel bor i städerna" — läs: en niondedel etc.

www.books2ebooks.eu